

Date: 9th October-2026

КИЧИК БИЗНЕС СУБЪЕКТЛАРИНИНГ КРЕДИТ РЕСУРСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Маматова Эленур

Аннотация. Мазкур тезисда кичик бизнес субъектлари фаолиятини молиялаштиришда банк кредитларининг иқтисодий аҳамияти, кредит ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигига таъсир этувчи омиллар ҳамда мавжуд муаммолар тадқиқ этилган. Кичик бизнес субъектларига ажратилган кредитларнинг фақат ҳажмини ошириш эмас, балки уларнинг ишлаб чиқариш, даромад, рентабеллик, бандлик ва инвестицион фаолликка таъсирини кучайтириш зарурати асосланган. Тадбиркорлик субъектларини кредитлашда молиявий натижадорлик кўрсаткичларини ҳисобга олиш, кредит мақсадларини дифференциациялаш, кредитдан кейинги мониторингни такомиллаштириш ва кредит самарадорлигини баҳолаш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: кичик бизнес, тадбиркорлик, банк кредити, кредит ресурслари, молиялаштириш, рентабеллик, айланма маблағ, инвестиция, кредит самарадорлиги, молиявий натижа.

КИРИШ

Бозор иқтисодиёти шароитида кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг барқарор ривожланиши уларнинг етарли ҳажмда ва мақбул шартларда молиявий ресурслар билан таъминланганлигига бевосита боғлиқ. Кичик бизнес субъектларининг ўз маблағлари аксарият ҳолларда фаолиятни кенгайтириш, янги технологияларни жорий этиш, айланма маблағларни тўлдириш ва инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш учун етарли бўлмайди. Шу боис банк кредитлари мазкур субъектларнинг молиявий эҳтиёжларини қондиришда муҳим манба ҳисобланади.

Бироқ тадбиркорлик субъектларига ажратилаётган кредитлар ҳажмининг ўсиши ҳар доим ҳам уларнинг молиявий натижалари мутаносиб равишда яхшиланишини аниқлатмайди. Агар кредит маблағлари иқтисодий жиҳатдан самарали йўналтирилмаса, улар корхона қарз юкининг ортишига, молиявий барқарорликнинг пасайишига ва тўлов қобилияти билан боғлиқ муаммоларнинг пайдо бўлишига олиб келиши мумкин.

Шу сабабли кичик бизнес субъектларига ажратилган кредитларнинг самарадорлигини баҳолашда қуйидаги иқтисодий натижаларни ҳисобга олиш мақсадга мувофиқ:

- кредит олингандан кейин савдо тушумининг ўсиши;
- соф фойда ва рентабеллик даражасининг ўзгариши;
- ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиш даражаси;
- активлар айланувчанлиги;
- янги иш ўринларининг яратилиши;
- солиқ тушумларининг кўпайиши;

Date: 9th October-2026

- экспорт ҳажмининг ўсиши;
- кредит маблағларининг қайтарилиш даражаси.

Кичик бизнес субъектларининг кредит ресурсларидан фойдаланиш самарадорлиги кредит маблағларининг қандай мақсадларга йўналтирилишига ҳам боғлиқ. Масалан, кредит маблағларининг айланма маблағларни молиялаштиришга йўналтирилиши қисқа муддатда ишлаб чиқариш ва сотиш ҳажмини ошириш имконини берса, асосий воситаларни модернизация қилишга йўналтирилган кредитлар узоқ муддатли иқтисодий самара келтиради.

Шунинг учун кичик бизнес кредитларини уларнинг иқтисодий вазифасига кўра қуйидаги гуруҳларга ажратиш мақсадга мувофиқ:

биринчи гуруҳ — айланма маблағларни тўлдиришга йўналтирилган кредитлар; иккинчи гуруҳ — асосий воситалар ва технологик модернизацияни молиялаштирувчи кредитлар;

учинчи гуруҳ — янги бизнес лойиҳаларни амалга ошириш учун ажратиладиган инвестицион кредитлар;

тўртинчи гуруҳ — экспорт фаолиятини молиялаштиришга йўналтирилган кредитлар.

Ушбу кредит турларининг иқтисодий натижаси турлича бўлганлиги сабабли улар учун ягона самарадорлик мезонини қўллаш тўғри эмас. Масалан, айланма маблағ кредитида асосий самара тушум ва товар айланмаси орқали баҳоланса, инвестицион кредитнинг натижаси ишлаб чиқариш қуввати, меҳнат унумдорлиги ва инвестиция қайтими орқали баҳоланиши лозим.

Кичик бизнес субъектларининг кредит ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишда кредит муддати ва бизнеснинг операцион цикли ўртасидаги мувофиқлик ҳам муҳим ҳисобланади. Қисқа ишлаб чиқариш циклига эга савдо ёки хизмат кўрсатиш корхонаси учун қисқа муддатли кредит қулай бўлиши мумкин. Бироқ ишлаб чиқаришни ташкил этиш, янги ускуна ўрнатиш ёки қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш каби узоқ цикли фаолиятда қисқа муддатли кредит корхона пул оқимида ортиқча босим келтириб чиқаради.

Шу сабабли кредит муддатини белгилашда тадбиркорлик субъектининг пул оқимлари ҳаракати, бизнес цикли ва инвестициянинг ўзини қоплаш муддати ҳисобга олиниши зарур.

Кичик бизнесни кредитлашда мавжуд яна бир муҳим муаммо — кредит маблағларидан фойдаланиш устидан мониторингнинг кўп ҳолларда кредитнинг белгиланган мақсадга сарфланганлигини текшириш билан чекланиб қолишидир.

Фикримизча, кредитдан кейинги мониторинг тизими молиявий натижадорликка асосланган бўлиши лозим. Бунда кредит ажратилган пайтда корхонанинг асосий кўрсаткичлари қайд қилиниб, 6 ой, 12 ой ва 24 ойдан кейин ушбу кўрсаткичлардаги ўзгаришлар баҳоланиши мақсадга мувофиқ.

Масалан, кредит олишдан олдин корхонада:

- йиллик тушум — 1 млрд сўм;
- соф фойда — 100 млн сўм;

Date: 9th October-2026

- ишчилар сони — 10 нафар;
- активлар рентабеллиги — 8 фоиз

бўлган бўлса, кредитдан кейин ушбу кўрсаткичлар қандай ўзгарганлиги таҳлил қилиниши лозим.

Агар кредитдан кейин тушум 1,5 млрд сўмга, соф фойда 170 млн сўмга, ишчилар сони 14 нафарга етган бўлса, кредитнинг иқтисодий самарадорлиги ижобий деб баҳоланиши мумкин.

Бунда кредит самарадорлигини баҳолаш учун шартли равишда қуйидаги кўрсаткичдан фойдаланиш мумкин:

$$КС = ҚИЭ / АК \times 100$$

бу ерда:

КС — кредит самарадорлиги;

ҚИЭ — кредит ҳисобига эришилган қўшимча иқтисодий эффект;

АК — ажратилган кредит суммаси.

Масалан, тадбиркорга 500 млн сўм кредит ажратилган ва натижада йиллик қўшимча соф фойда 100 млн сўмни ташкил қилган бўлса:

$$КС = 100 / 500 \times 100 = 20 \text{ фоиз.}$$

Мазкур кўрсаткични мутлақ мезон сифатида эмас, балки кредит натижадорлигини баҳолашнинг қўшимча воситаси сифатида қўллаш мумкин.

Кредит ресурсларидан самарали фойдаланишга тадбиркорларнинг молиявий саводхонлиги ҳам сезиларли таъсир кўрсатади. Айрим тадбиркорларда молиявий режалаштириш, пул оқимларини прогнозлаш, таннархни ҳисоблаш ва қарз юкини баҳолаш бўйича етарли билимлар шаклланмаган бўлиши мумкин.

Натижада иқтисодий жиҳатдан мақбул шартларда олинган кредит ҳам самарасиз ишлатилиши эҳтимоли пайдо бўлади. Шу сабабли банклар кредит ажратиш билан биргаликда кичик бизнес учун молиявий маслаҳат хизматларини ҳам ривожлантириши мақсадга мувофиқ.

Бундай хизматлар тадбиркорнинг банк билан муносабатини фақат “кредитор–қарздор” муносабатидан “молиявий ҳамкорлик” муносабатига ўтказиш имконини беради.

Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини банк кредитлари орқали молиялаштириш мамлакат иқтисодиётида тадбиркорлик фаоллигини оширишнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Бироқ кредитлаш сиёсатининг самарадорлиги ажратилган кредитлар ҳажми билангина белгиланмаслиги лозим.

Кредит ресурслари кичик бизнес субъектида қўшимча иқтисодий қиймат ярата олган тақдирдагина уларнинг иқтисодий самарадорлиги таъминланади.

Шу боис кичик бизнесни кредитлаш тизимида кредит маблағларининг қайтарилиши билан бир қаторда уларнинг тадбиркорлик субъекти тушуми, фойдаси, рентабеллиги, инвестицион фаоллиги ва бандлик даражасига таъсирини баҳолаш амалиётини кенгайтириш зарур.

Кредитларни бизнес цикли ва пул оқимларига мослаштириш, натижавий мониторингни жорий этиш, юқори самарадорликка эга тадбиркорлар учун

Date: 9th October-2026

рағбатлантирувчи кредит шартларини қўллаш ҳамда банкларнинг молиявий консалтинг хизматларини ривожлантириш кичик бизнес субъектларининг кредит ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Натижада кредитлаш жараёни “кредит ажратиш ва уни қайтариш” тамойилидан “кредит ажратиш — иқтисодий натижа яратиш — самарадорликни баҳолаш — кейинги молиялаштириш” тамойилига ўтиши лозим.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Stiglitz J.E., Weiss A. Credit Rationing in Markets with Imperfect Information // American Economic Review. – 1981. – Vol. 71. – No. 3. – P. 393–410.
2. Berger A.N., Udell G.F. A More Complete Conceptual Framework for SME Finance // Journal of Banking & Finance. – 2006. – Vol. 30. – P. 2945–2966.
3. Beck T., Demirgüç-Kunt A. Small and Medium-Size Enterprises: Access to Finance as a Growth Constraint // Journal of Banking & Finance. – 2006. – Vol. 30. – P. 2931–2943.
4. World Bank. Small and Medium Enterprises Finance. World Bank Group analytical materials.
5. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг банк тизими ва тадбиркорлик субъектларини кредитлаш бўйича статистик маълумотлари.
6. Ўзбекистон Республикаси Миллий статистика қўмитасининг кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка оид статистик маълумотлари.
7. Кичик ва ўрта бизнесни молиялаштириш бўйича илмий-услубий адабиётлар ва таҳлилий материаллар.

